

РЕФОРМУВАННЯ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТИТУТУ ПРИМИРЕННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

З введенням до кримінально-процесуального кодексу України статті про звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням обвинуваченого з потерпілим (ст.8 КПК України) законодавець встановив невелике коло злочинів, потерпілому від яких передбачається право вирішувати питання про покарання винного чи звільнення його від кримінальної відповідальності. Норма Кримінального кодексу України поширюється на всі злочини, які належать до злочинів невеликої тяжкості, таких складів у Кримінальному кодексі України нарахувано 164 [1]. Для кримінально-процесуального інституту рішення потерпілого про примирення з винним є для правозастосовувача безумовною (за винятком випадків, коли справи про такі злочини порушені прокурором) підставою для звільнення винного від кримінальної відповідальності [2, ст.8]. Для кримінально-правового інституту сам факт примирення з потерпілим є однією з двох підстав, при наявності яких суд, прокурор, слідчий та особа, яка проводить дізнання, з дозволу прокурора можуть прийняти рішення про звільнення від кримінальної відповідальності особи, яка скоїла злочин [3, с.217-218]. Для звільнення від кримінальної відповідальності на підставі кримінально-процесуального інституту примирення від винного не вимагається відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної злочином шкоди. Це є однією з обов'язкових підстав для звільнення від кримінальної відповідальності [2, ст.8].

Слід зазначити, що звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим допускається тільки у справах про злочини невеликої тяжкості і якщо цей злочин скоєний особою вперше. Це ст.123 КК України (умисне тяжке тілесне ушкодження, заподіяне у стані сильного душевного хвилювання), ст.128 КК України (необережне тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження), ч.1 ст.129 КК України (погроза вбивством), ч.1 ст.142 КК України (незаконне проведення дослідів над людиною), ч.1 ст.296 КК України (хуліганство) та ін.; та справи приватного звинувачення: умисне легке тілесне ушкодження (ст.125 КК України), умисне завдання удару, побоїв або вчинення інших насильницьких дій, які завдали тілесного болю і не спричинили тілесних ушкоджень (ч.1 ст.126 КК України), самоправство (ст.356 КК України), і порушуються вони тільки за скаргою потерпілої особи [1, ст.46].

Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим істотно відрізняється від інших норм КПК України. Так, для звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ст.46 КК України не треба, щоб особа, яка вперше скоїла злочин невеликої тяжкості, з'явилась з повинною, розкаялася у скоєному, або сприяла розкриттю злочину, як це треба, наприклад, для звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям.

Звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ст.46 КК України допускається лише при наявності двох обов'язкових умов:

- між особою, яка скоїла злочин, і потерпілим відбулося примирення;
- особа, яка скоїла злочин, загладила заподіяну потерпілому шкоду (за винятком випадків, коли потерпілий вибачає винному заподіяну шкоду).

Особа, яка проводить дізнання, слідчий, прокурор та суд перед порушенням кримінальної справи, як і в подальших стадіях кримінального процесу, повинні вжити заходи для примирення сторін. При цьому треба чітко розмежувати поняття «примирення» та «вибачення». Право вибачення особи, яка скоїла злочин, є виключною прерогативою держави (амністії, помилування). Тому у ст.8 КПК України мова йде тільки про примирення з потерпілою особою.

Під примиренням слід розуміти відмову потерпілої особи від поданої нею заяви про притягнення особи, яка скоїла злочин, до кримінальної відповідальності, або заяву про закриття стосовно неї кримінальної справи у зв'язку з досягненням між ними миру.

Примирення між сторонами повинно бути актом добровільного волевиявлення. Тому кожного разу правозастосувач повинен перевірити, чи не є ця згода потерпілого на примирення вимушеною: наслідком залякування, погроз та ін. з боку особи, яка скоїла злочин, або з його оточення. При встановленні таких причин примирення суд, прокурор, слідчий та орган дізнання не повинні звільняти винного від кримінальної відповідальності за такою підставою як примирення [4, с.10-11].

При наявності декількох потерпілих винний повинен відшкодувати збитки (загладити шкоду) та досягти примирення з кожним з них. Не підлягає звільненню від кримінальної відповідальності особа, якщо вона відшкодувала збитки та досягла примирення тільки з одним з потерпілих.

Примирення особи, яка скоїла злочин, з потерпілим повинне бути оформлене в належній процесуальній формі. Враховуючи, що КПК України не регламентує форму, зміст та процесуальний порядок оформлення примирення, видається, що факт примирення з потерпілим суд, прокурор, а також слідчий або орган дізнання повинні оформити:

- протоколом, якщо примирення досягнуто у ході досудового слідства або судового розгляду, та якщо в цьому випадку примирення є слідчою дією, в силу чого воно повинно бути оформлене протоколом (протокол про примирення потерпілого з обвинуваченим);

- актом про примирення потерпілого з особою, яка скоїла злочин, якщо таке примирення відбулося в ході дослідчої перевірки.

Як у протоколі, так і акті про примирення правозастосувач повинен чітко відобразити:

- добровільність згоди потерпілої особи на примирення;
- подання потерпілого перед судом, прокурором, слідчим або органом, що проводить дізнання, про звільнення від кримінальної відповідальності особи, яка скоїла злочин стосовно нього;
- заяву потерпілої особи про повне загладування шкоди, заподіяної йому особою, яка скоїла злочин, або його відмові від необхідності загла-

джування шкоди з боку винного, або досягнення між ними домовленості про відстрочку загладжування заподіяної шкоди на певний строк. При цьому в протоколі (акті) необхідно відобразити всі умови домовленості про відстрочку загладжування заподіяної шкоди, або про її пробачення потерпілою особою. В останньому випадку треба роз'яснити потерпілому наслідки звільнення особи, яка скоїла злочин, від обов'язку загладити шкоду, так як вибачення боргу одночасно тягне і закриття цивільно-правових обов'язків.

Але взагалі ст.8 КПК України носить загальний характер, треба передбачити, на мій погляд, спеціальний розділ, присвячений питанням урегулювання між звинуваченням і захистом кримінальних конфліктів, де були б вказані:

- повноваження слідчого, суду і прокурора в примирювальній угоді;
- на якій стадії досудового слідства або судового розгляду справи і за якими підставами починається форма розгляду справ;
- повноваження потерпілого, обвинуваченого, підсудного і обов'язки органу дізнання, слідчого, прокурора і суду при реалізації самого процесу примирення;
- у кримінально-процесуальному законі необхідно передбачити перелік підстав і обставин, які взагалі виключають примирювальне провадження, тощо.

Звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ст.46 КК України та її взаємодія зі ст.8 КПК України є правом, а не обов'язком суду, прокурора, а також слідчого та органу дізнання. Тому застосування цієї норми законодавець залишає на вибір правозастосовувача, який повинен приймати рішення про звільнення від кримінальної відповідальності з урахуванням усіх обставин скоєного злочину і особи, яка його скоїла.

Недоліки цієї норми вбачаються ще й в тому, що вона розповсюджується тільки на ті діяння, які віднесені до категорії злочинів невеликої тяжкості, між тим, як свідчить практика, у деяких випадках дуже важливо враховувати позицію потерпілої особи і при вирішенні питання про притягнення до кримінальної відповідальності особи, яка скоїла злочин іншої категорії. Тобто, можна б було пропонувати, щоб примирювальні заходи вирішування кримінально-правових конфліктів застосовувались ще й на злочини середньої тяжкості, тобто такі, за які законом передбачено позбавлення волі на строк до трьох років (ч.1 ст.120 КК України (доведення до самогубства), ч.1 ст.122 КК України (умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження), ч.2 ст.135 КК України (залишення в небезпеці), ст.138 КК України (незаконна лікувальна діяльність), та ін., та на деякі тяжкі злочини, але такі, які не спричинили тяжких наслідків для життя та здоров'я потерпілого; бо загальновідомо, що між громадянами виникає безліч конфліктів, які не носять суспільно небезпечного характеру і не зачіпають суттєві інтереси держави і суспільства, однак можуть послужити підставою для кримінального переслідування, наприклад, коли особа, яка скоїла який-небудь злочин з переліченої категорії (наприклад крадіжку), є родичем або перебуває в близьких відносинах з потерпілим.

Важливою перешкодою для реалізації інституту примирення у кримінальному процесі України є те, що поки ще відсутній детальний процесуальний механізм його застосування. З введенням до нового Кримінального кодексу України ст.46, законодавець не вніс відповідних змін та доповнень до Кримінально-процесуального кодексу України. Наприклад, не визначене коло осіб, які повинні брати участь у примиренні, не перелічені питання, які підлягають вирішуванню при здійсненні примирення, також не передбачений процесуальний порядок закріплення результатів примирення та ін.

Крім того, за умови реформування чинного кримінально-процесуального законодавства, примирення як спосіб вирішення кримінально-правового конфлікту, повинне знайти своє відображення у нових правових нормах, ставши одним з пріоритетних напрямків розбудови національної кримінально-процесуальної політики України. Більш широке застосування інституту кримінально-правового примирення за вчинені злочини у зв'язку з позитивною посткримінальною поведінкою особи відповідає гуманним засадам національного законодавства України і буде, на мій погляд, сприяти підвищенню дієвості профілактичної роботи правоохоронних органів, боротьби зі злочинами та запобіганню їх шкідливим наслідкам.

Список літератури: 1. Кримінальний кодекс України. К., 2001. 2. Кримінально-процесуальний кодекс України. К., 2001. 3.Руководство по расследованию преступлений: Учебное пособие / Рук. авт. колл. д.ю.н. А.В.Гриненко. М., 2002. 4. Максудов Р., Флямер М. Примирение в уголовном правосудии России // МОО Центр «Судебно-правовая реформа», 1999. 5.Соловійова О.С. Магістерська робота на тему: Закриття кримінальної справи за примиренням винного з потерпілим. Х., 2002.

Надійшла до редколегії 28.01.03